

STVARANJE BEOGRADSKOG UNIVERZITETA I SPOROVI OKO TEOLOŠKOG FAKULTETA 1905–1920¹

Apstrakt: Ovaj rad predstavlja pokušaj da se prikaže, i u nekim najvažnijim aspektima osvetli polemika koju su u listu Demokratija 1919. godine, povodom predloga o osnivanju Teološkog fakulteta u Beogradu, vodili znameniti srpski filozof Branislav Petronijević, teolog Radovan Kazimirović i fiziolog Ivan Đaja. Rasprava o Teološkom fakultetu predstavlja, u stvari, sukob srpskih intelektualaca oko temeljnih principa ideje univerziteta. To je, po našem skromnom uverenju, jedan od najznačajnijih intelektualnih sporova koji je, početkom XX veka, vođen u našoj akademskoj javnosti.

Iako postoji više indicija da su sporenja o položaju Teološkog fakulteta na budućem univerzitetu počela još u 19. veku, prilikom pojave prvih zamisli o stvaranju Univerziteta u Srbiji, a da je do kulminacije tih rasprava došlo prilikom samog čina konstituisanja prvog srpskog Univerziteta 1905. godine, pitanja koja su tada pokrenuta ostala su, uglavnom nerešena i, s povremenim prekidima, obeležila su stogodišnji razvoj Beogradskog univerziteta, najelitnije srpske visokoškolske ustanove.

Burne promene u našem društvu, devedestih godina tek minulog veka, najavile su nova traganja i temeljna preispitivanja stanja u našim visokoškolskim institucijama, čime je problem Teološkog fakulteta ponovo doveden u žižu, ne samo akademske, već i šire političke i kulturne javnosti. Nažalost, neki učesnici u ovoj raspravi, zanemarujući složenost ovog problema, fokusiraju svoju pažnju samo na period komunizma, kada je Teološki fakultet izdvojen iz sastava Univerziteta, i tako izbegavaju da se suoče sa ključnim problemom savremenog srpskog društva – problemom izgradnje modernih sekularnih obrazovnih i političkih institucija.

Ključne reči: spor, filozofija, teologija, univerzitet, obrazovanje, konfesionalizam, sakralno, sekularno, modernizacija.

¹ Ovaj tekst je rađen u okviru naučnoistraživačkog projekta Instituta za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu, pod nazivom *Regionalni i evropski aspekti intergrativnih procesa u Srbiji: civilizacijske pretpostavke, stvarnost i izgledi za budućnost*, koji finansira Ministarstvo nauke i zaštite životne sredine Republike Srbije pod brojem 149031.

Uporedo sa stvaranjem moderne srpske države u XIX veku počeo je i razvitak modernog školstva u Srbiji. Izgradnju i modernizaciju visokoškolskih ustanova pratile su brojne prepreke, koje su najčešće bile materijalne prirode, ali su i sukobi i neslaganja oko različitih ideja univerziteta, naučne, obrazovne i vaspitne uloge najviših obrazovnih ustanova usporavala brži razvitak visokog školstva u Srbiji. Jedan od tih sporova, koji se, prema nekim istraživačima savremene srpske duhovne istorije, javlja zajedno sa pojavom prve ideje o univerzitetu u Srbiji, bila je i rasprava o osnivanju Teološkog fakulteta, njegovom mestu i ulozi u srpskom visokom školstvu.

Precizni i pouzdani podaci o tome kada se prvi put pominje potreba osnivanja Teološkog fakulteta² u Srbiji u našoj historiografiji

² U svečanom govoru, povodom otvaranja Univerziteta, Bogdan Gavrilović samo na jednom mestu pominje da je komisija, koja je radila na projektu o pretvaranju Velike škole u Univerzitet, zatražila mišljenje arhimandrita Ničifora Dučića o Bogoslovskom fakultetu. Bogdan Gavrilović, *Spomenica o otvaranju Univerziteta*, Beograd, 1906, str. 12. I Slobodan Jovanović, u svojoj svetosavskoj besedi, ističe da „univerzitet nije potpun,“ i da „dva fakulteta, bogoslovski i medicinski, nisu otvoreni.“ On takođe napominje da su „fakulteti...predviđeni u zakonu o Univerzitetu.“ Međutim, na pitanje „zašto se s njihovim otvaranjem dosada oklevalo?“, Jovanović odgovara samo delimično. On navodi da su za kašnjenje otvaranja medicinskog fakulteta postojali naučni i praktični razlozi, dok o odlaganju otvaranja Bogoslovskog fakulteta ne daje objašnjenje. S. Jovanović, *Univerzitetko pitanje*, Beograd, 1914, str. 7-8. Sedam godina kasnije, kada je zbog otvaranja Bogoslovskog fakultet došlo do stvaranja tenzija u akademskoj javnosti izazvanih nepoverenjem kod dela studenata i naučne javnosti, koja je smatrala da Bogoslovski fakultet ne „odgovara čisto naučnom duhu koji je do sada vladao na našem universitetu,“ Jovanović je smirujući strasti upozorio predstavnike bogoslovskog fakulteta da „mi ne možemo nikome, pa ni veri za ljubav, odreći slobodu mišljenja i istraživanja, ali, ko god je voljan da tu slobodu prizna i poštuje, neka je dobro došao...“ S. Jovanović, *Otvoravanje novih fakulteta*, Službeni list, god. XXXVIII, 1921, str. 130-131. Postojeće rasprave eksperata o nastanku i razvitku najviše obrazovne institucije Srpske pravoslavne crkve ostavljaju mnoga pitanja nedovoljno razjašnjenim. Tako, na primer, dr Radmila Radić tvrdi da je do odlaganja otvaranja Bogoslovskog fakulteta 1905. godine došlo „zbog nedostatka kvalifikovanih nastavnika, a potom i zbog ratova koji su usledili.“ Radmila Radić, *Izdvajanje Bogoslovskog fakulteta iz okvira Beogradskog univerziteta*, Zbornik radova (Ideje i pokreti na Beogradskom univerzitetu od osnivanja do danas, knj. II, 1988, str. 255. Nekoliko godina kasnije, ova autorka, o osnivanju Bogoslovskog fakulteta piše sledeće: „Potreba za otvaranjem Bogoslovskog fakulteta pojavila se već početkom 20. veka, a Zakon o Univerzitetu iz 1905 predviđao je njegovo otvaranje. Fakultet je konačno otvoren 1920. godine.“ Po njenom mišljenju: „U periodu pripreme za otvaranje Bogoslovskog fakulteta postojala su dva shvatanja o njegovom statusu. Jedni su smatrali da Bogoslovski fakultet treba da

retki su i šturi, i ne poklapaju se uvek sa zvaničnim podacima Srpske pravoslavne crkve.³ Tako, na primer, Snežana Bojović u radu *Reforma Liceja i Velike Škole i osnivanje Univerziteta u Srbiji*, navodi podatak, da je 1868. godine u jednom od prvih projekata o osnivanju Univerziteta, koji su sačinili profesori Velike škole, bilo predviđeno da se „na Velikoj školi (ili u sastavu Univerziteta) nađu Filozofski, Pravni, Državnički i Tehnički, a eventualno Bogoslovski i Medicinski“.⁴ Budući da se nalazi u jednom zvaničnom dokumentu o

bude crkvena ustanova pod nadzorom SPC, a drugi su zastupali mišljenje da fakultet treba da bude oformljen u okviru Univerziteta. Prevladalo je drugo mišljenje, ali, da bi se zaštitili interesi SPC, država je donela uredbu kojom je studentima Bogoslovskog fakulteta bilo onemogućeno da se upišu na drugi fakultet, čak i posle završetka studija na ovom fakultetu.“ Radmila Radić, *Obrazovanje sveštenstva SPC u 19. veku i prvoj polovini 20. veka*, u zborniku radova *Obrazovanje kod Srba kroz vekove*, Beograd, 2003, str.120, i 122. Nasuprot Radmili Radić, naš poznati pedagog i istoričar srpske nastave i obrazovanja Vladeta Tešić, u svom temeljno napisanom prilogu *Škole i nastava za Istoriju srpskog naroda o osnivanju bogoslovskog fakulteta*, precizno kaže: „Zakonom je bilo predviđeno da Univerzitet čine sledeći fakulteti: Bogoslovski, koji će se ustanoviti „kao samostalna Duhovna Akademija, po naročitom zakonu...“ (podvukao M. L.)

³ O osnivanju Teološkog fakulteta i u teološkoj literaturi postoje neslaganja o nekim ključnim činjenicama. Povodom desetogodišnjice Bogoslovskog fakulteta Atanasije M. Popović piše: „Godine 1920. osnovan je Bogoslovski fakultet na Beogradskom Univerzitetu, blagodareći najviše tadanjem rektoru, blaženopočivšem dr Jovanu Cvijiću koji je, kao veliki pravi naučnik znao svekoliku važnost i vrednost bogoslovске nauke uopšte, koja se na strani svuda brižljivo gaji na Univerzitetima.“ A. M. Popović, *Nepristrasna kritika*, Beograd, 1930, str. 8. U časopisu *Bogoslovlje*, glavnom organu SPC više puta pisano je o osnivanju Bogoslovskog fakulteta. Čedomir S. Drašković dekan Bogoslovskog fakulteta, kao datum osnivanja navodi 6. septembar 1920. godine kada je Bogoslovski fakultet počeo s radom, ali, iznosi spornu tvrdnju da je članom 4. Zakona o Beogradskom univerzitetu iz 1905, bilo predviđeno osnivanje i bogoslovskog fakulteta, kao sastavnog dela univerziteta.“ Po Draškoviću, do kašnjenja sa otvaranjem Fakulteta došlo je „zbog nedostatka kvalifikovanih nastavnika i zbog ratova koji su nastali“ Čedomir Drašković, *Četrdeset godina Bogoslovskog fakulteta u Beogradu*, Bogoslovlje, sv.1/2, 1961, str. 1. Ni poznati istoričar SPC Dr Đoko Slijepčević, takođe, ne propušta da pomene da je u „Zakonu o Beogradskom univerzitetu od 1905. godine bilo predviđeno i osnivanje Bogoslovskog fakulteta, (propušta da kaže da je zakonom precizirano da će Bogoslovski fakultet biti osnovan kao samostalna Duhovna Akademija, po naročitom zakonu) osnivanje da će ali nije ni to ostvareno.“ Kao godinu osnivanja Bogoslovskog fakulteta Slijepčević navodi 6. septembar 1920. godine. Đ. Slijepčević, *Istorija Srpske pravoslavne crkve*, Beograd, 1991, str. 573.

⁴ S. Bojović, *Reforma Liceja i Velike škole i osnivanje Univerziteta u Srbiji*, Istorijiski glasnik, br.1, 1986, str.74.

projektu Univerziteta, koji je rađen od strane onih koji su u to vreme bili najkompetentniji da odlučuju o tome kako bi trebalo da izgledaju visokoškolske ustanove u Srbiji, izgrađene po evropskom uzoru, ovaj podatak, često se uzima kao prvi nagoveštaj o mogućnosti otvaranja Teološkog fakulteta u Srbiji. Međutim, na osnovu samog pominjanja eventualnog osnivanja Teološkog fakulteta ne može se ništa određeno zaključiti o koncepciji tog fakulteta, niti o tome kakav bi bio njegov položaj na Unverzitetu. Da li je reč, o sekularnoj obrazovnoj ustanovi, na kojoj bi mogli da studiraju i laici, ili se radilo o zamisli čisto verske obrazovne institucije, koja bi služila za sticanje naučnog znanja za obavljanje profesionalne službe samo u okvirima Srpske pravoslavne Crkve? Konkretniji odgovor na ovo pitanje možemo naći u raspravama koje su, o položaju pojedinih fakulteta na budućem univerzitetu, vođene u Ministarstva prosvete Kraljevine Srbije nekoliko decenija kasnije.

Kada je sedamdesetih godina 19. veka, Srbija počela značajnije ekonomski da jača, njena politička i intelektualna elita nastojala je da zemlju, ne samo privredno i politički, nego i kulturno, poveže s Evropom. To je trenutak u savremenoj srpskoj istoriji, kad, po mišljenju nekih poznavalaca moderne srpske duhovne istorije, „elita srpskog naroda prvi put postavlja sebi pitanje odnosa prema Evropi, odnosa srpskog duhovnog i društvenog tla prema evropskim ustanovama i uticajima. To je prvo pokoljenje koje Evropu i svet ne doživljava samo kao spoljno-političko pitanje nego i kao unutrašnju dilemu svoga duhovnog bića. Ta dilema stalno je prisutna pri formiranju modernih ustanova kod nas; u svim pitanjima birokratije i ustavnosti, samodržavlja i vlade naroda Evropa igra ulogu i stvara u modernom Srbinu druge polovine 19 veka dileme koje ga razdiru i gone ga napred, stvaraju od njegove duše i od njegovog duha uporište unutrašnje borbe i sudeluju u formiranju njegovog lika.“⁵ U krugovima naučne elite, u to vreme, postepeno je sazrevalo uverenje da zemlji nisu dovoljni samo činovnici već treba stvarati stručni i naučni kadar.⁶ Realiz-

⁵ Vladimir Velmar – Janković, *Stojan Novaković kao prosvetni reformator*, u zborniku (Stojan Novaković, povodom proslave stogodišnjice rođenja), Beograd, 1943, str. 15.

⁶ Jedan od najznačajnijih reformatora srpske prosvete na prelomu XIX i XX veka, pedagog V. Bakić smatrao je da „Srpski narod ne može doći do najvišeg stupnja kulture i civilizacije, dok ne bude redovno negovao nauku u svim pravcima njenim na svom narodnom jeziku, koji će se sam, na taj način, naviše usavršavati.“ V. Bakić,

zovanje te ideje podrazumevalo je, pre svega, modernizaciju nastave, otvaranje novih fakulteta i podizanje obrazovanja na nivo Univerziteta. Time je pitanje Univerziteta ponovo došlo u žižu kulturne i političke javnosti. U akademskoj javnosti o tome su vođene intenzivne rasprave i sastavljeni projekti. Kao rezultat tih diskusija pojavio se 1894. godine projekat zakona o univerzitetu u kome je predloženo da se pored postojeća tri fakulteta osnuju još Medicinski i Teološki fakultet. Međutim, sticajem raznih okolnosti, ovaj projekat nije realizovan, pa je Srbija dočekala XX vek bez svog Univerziteta.

Kako je krajem XIX veka naša naučna elita zamišljala profil budućeg Teološkog fakulteta nešto više o tome može se saznati iz *Zapisnika* sa sastanaka Ministarstva prosvete i crkvenih poslova, koji su objavljeni u *Prosvetnom glasniku 1899. godine*. Na prvom sastanku na kome je vođena načelna rasprava o potrebi osnivanja teološkog fakulteta na budućem univerzitetu, mišljenja su bila veoma podeljena. Predstavnik SPC na tom sastanku, arhimandrit Kirilo, protivio se osnivanju teološkog fakulteta, jer bi se na taj fakultet upisivali isključivo svršeni bogoslovi, kojih u Srbiji nije u to vreme bilo dovoljno. Pored toga, arhimandrit Kirilo je smatrao da za svršene studente bogoslovske fakulteta ne bi bilo dovoljno mesta za zaposlenje, pa je verovao da bi za naše prilike bila potrebna Duhovna Akademija.⁷ Nasuprot arhimandritu Kirilu, član komisije za reformu Velike škole, Petar Protić zalagao se za veći broj visokoobrazovanih sveštenika i samim tim, smatrao je da je neophodno otvaranje teološkog fakulteta.⁸

Već na prvom sastanku, Komisija je raspravljala i o karakteru Teološkog fakulteta i njegovom statusu na Univerzitetu. To pitanje, inicirao je rektor bogoslovije Sv. Sava, Stevan Veselinović koji se zalagao za osnivanje *Duhovne akademije*. On je smatrao da bi osnivanje Teološkog fakulteta na Univerzitetu ugrozilo njegovu autonomiju, jer bi teološki fakultet bio „pod nadzorom Arhijerejskog sabora i mitropolita.“⁹

Na trećem sastanku arhimandrit Kirilo promenio je svoj stav i prihvatio predlog da se osnuje teološki fakultet, ali pod uslovom da

O srpskom univerzitetu, Prosvetni glasnik, Beograd, 1899, str. 433. Pogledati A. Đurović, *Modernizacija obrazovanja u Kraljevini Srbiji 1905–1914*, Beograd, 2004, str. 257.

⁷ Prosvetni glasnik, br. XX, juni, 1899, str. 342.

⁸ Ibid., str. 342.

⁹ Ibid., str. 342.

se na taj fakultet mogu upisati samo svršeni bogoslovi; da nadzor nad fakultetom vodi crkvena vlast; da se profesori postavljaju u dogovoru s crkvenom vlašću; dekan da bude svešteno lice; da učenici žive internatski i to zajedno sa učenicima Bogoslovije, uz crkvu.¹⁰ Predsednik komisije, Stojan Bošković nije se složio s ovim predlogom i ponudio je kompromisno rešenje, koje je podrazumevalo, da se profesori na bogoslovskom fakultetu predlažu sporazumno između ministarstva prosvete i najviše crkvene vlasti, a izbor nastavnika da se vrši na fakultetu.¹¹

Zanimljivo je primetiti da ni članovi komisije, koji nisu bili protiv osnivanja Teološkog fakulteta, nisu smatrali da će se osnivanjem ovog fakulteta postići neka velika praktična korist. Stoga su, umesto otvaranja teološkog fakulteta, predlagali da filozofski fakultet bude pod kontrolom crkvene vlasti i da na njemu budu zastupljene sve bogoslovske nauke.¹²

Ortodoksne stavove SPC najeksplicitnije je zastupao S. Dimitrijević koji se zalagao za to da se nastavnici ne postavljaju bez znanja crkvenih vlasti i da fakultet i u drugim odnosima bude pod nadzorom crkvene vlasti.¹³ Nasuprot, Dimitrijeviću koji je insistirao da rad teološkog fakulteta bude isključivo verski usmeren, pedagog Vojislav Bakić, jedan od najzaslužnijih za reformu Velike škole i njenog podizanja u rang Univerziteta, smatrao je da se prilikom upisa na teološki fakultet moraju poštovati najviši standardi evropske univerzitetske nastave. Stoga je predlagao da se na ovaj fakultet upisuju svršeni gimnazijalci, a od bogoslova samo oni koji su imali bar vrlo dobar uspeh u Bogosloviji. Bakić je smatrao da nadzor crkvene vlasti nad Teološkim fakultetom treba da bude samo u „religioznom pogledu, a da se izbor profesora vrši u sporazumu s mitropolitom, ali profesor ne mora da bude svešteno lice“.¹⁴

Na četvrtom sastanku članovi komisije pristupili su odlučivanju o bogoslovskom fakultetu. Pre toga, oni su izneli svoje principijelne stavove o teološkom fakultetu, koji nisu bili u potpunoj saglasnosti. Andra Nikolić se zalagao za otvaranje bogoslovskog

¹⁰ Ibid., str. 342.

¹¹ Ibid., str. 342.

¹² Ibid., str. 342.

¹³ Ibid., str. 342.

¹⁴ Ibid., str. 342.

fakulteta ali je smatrao da se mora voditi računa o „praktičnoj strani pri osnivanju tog fakulteta i da se njegovo osnivanje treba predstaviti vladi kao potreba popravke sveštenečkog kadra, a Arhijerejskom saboru potrebu slobodne nastave“.¹⁵ Za poštovanje principa slobodne nastave na univerzitetu zalagao se i Stojan Bošković verujući da će praktična strana biti povoljna za kandidate teološkog fakulteta. Po mišljenju Dr M. Jovanović-Batuta, izvor neslaganja članova komisije s nastavnicima Bogoslovije o pitanju bogoslovskog fakulteta bio je u tome, što su nastavnici Bogoslovije u svojim diskusijama neprestano zastupali praktičnu teologiju, o kojoj ne može biti govora u univerzitetskoj ustanovi. Iako nije negirao važnost teološkog fakulteta, Dr B. Gavrilović, smatrao je da je za njegovo otvaranje još uvek rano. Posle ovih razmatranja komisija je odlučila u načelu: „da se ustanovi bogoslovski fakultet“.¹⁶

Iako je ova diskusija dovela do načelne saglasnosti o potrebi osnivanja teološkog fakulteta, ona očigledno nije uspela da razreši neka važna pitanja koja su se ticala samog statusa, načina izvođenja nastave i izbora nastavnika na Teološkom fakultetu. Budući da o tim pitanjima nije postignuta saglasnost sasvim je logično da je načelna odluka Komisije morala ostati mrtvo slovo na papiru.

Rasprave o pretvaranju Velike škole u Univerzitet nisu prestale ni početkom XX veka. Tadašnji ministar prosvete Ljubomir Kovačević, s nekolicinom profesora Velike škole, delimično je revidirao projekat o Univerzitetu iz 1894. odbacivši mogućnost o otvaranju Medicinskog i Teološkog fakulteta (Bojović, 1986, str. 76.). Kao i ranije, i ovog puta pokazalo se, da višegodišnje rasprave i sporovi nisu bili dovoljni da bi projekat Univerziteta bio prihvaćen i realizovan.

Ipak, posle više bezuspešnih pokušaja s kraja XIX i početkom XX veka, Srbija je najzad 27. februara, 1905. godine dobila svoj prvi univerzitet. Usvojen je *Zakon o Univerzitetu* na osnovu koga je *Velika škola* sa svoja tri fakulteta prerasla u *Univerzitet*. Prelazak sa Velike Škole na Univerzitet, koji je Bogdan Gavrilović, u svojoj svečanoj besedi, označio kao „evoluciju visokog školstva u Srbiji“, nije bio puko formalno preimenovanje ranije obrazovne ustanove u drugi naziv, nego je po sredi bila temeljna reorganizacija nastave i upravljanja, kojom je čitav dotadašnji rad podignut na znatno viši nivo u

¹⁵ Ibid., str. 342.

¹⁶ Ibid., str. 342.

skladu s tada prihvaćenim evropskim pedagoškim metodama. Zakonom o Univerzitetu bilo je predviđeno otvaranje još dva fakulteta, Medicinskog i Bogoslovsčkog, kao i osnivanje Poljoprivrednog odeljenja, ali do njihovog osnivanja nije došlo.¹⁷ U tadašnjim, a moglo bi se reći i u danas aktuelnim raspravama, iznose se različita objašnjenja zbog čega je izostalo osnivanje Bogoslovsčkog fakulteta. Tvrdnje nekih istraživača da se sa otvaranjem Teološkog fakulteta kasnilo zato što su materijalni uslovi za otvaranje ovog fakulteta stvoreni tek posle Prvog svetskog rata, ne mogu se smatrati utemeljenim (Bojović, 1986, str.81). Iz prostog razloga što je Srbija u vreme osnivanja svog prvog Univerziteta bila u ekonomskom usponu, a materijalni troškovi koji su bili neophodni za otvaranje Teološkog fakulteta¹⁸ nisu bili tako visoki. Da su u pitanju bili neki drugi sasvim nematerijalni „razlozi,“ pokazale su rasprave i polemike koje su usledile nekoliko godina posle otvaranja Univerziteta (Kazimirović, 1913).

Kad su predstavnici Crkve zaključili da otvaranjem Univerziteta, problem Teološkog fakulteta neće biti rešen, i da prema toj ideji, postoji jak otpor, kako na Univerzitetu, tako i u jednom delu crkve, oni su odlučili da stručnoj javnosti izlože svoju koncepciju Teološkog fakulteta i na taj način pokušaju da pridobiju akademsku i širu javnost za njenu realizaciju. Važan deo tih nastojanja predstavljale su brojne rasprave, članci i brošure, kao i prevodi tekstova koji su se bavili istorijom, mestom i značajem Teološkog fakulteta u savremenom visokom školstvu u Zapadnoj Evropi.¹⁹ Najznačajnija rasprava, koja se o ovoj temi, pojavila iz pera domaćih autora, predstavlja brošura teologa Radovana Kazimirovića *Bogoslovski fakultet srpskog univerziteta*,²⁰ koja je štampana 1913. godine.

¹⁷ Pored velikog oduševljenja, koje je izazvalo otvaranje prvog srpskog univerziteta, pojavile su se i prve kritike. Glavna primedba koja je tada često isticala bila je da je „najveći nedostatak bio taj što Univerzitet nije bio potpun. Mada je zakonom predviđeno otvaranje još dva fakulteta, Medicinskog i Bogoslovsčkog, kao i osnivanje Poljoprivrednog odeljenja, ovi nisu osnovani.“ Snežana Bojović, *Reforme Liceja i Velike škole i osnivanje Univerziteta u Srbiji*, Istorijski glasnik, br. 1/1986, str. 81.

¹⁸ Po proceni V. Bakića za otvaranje Bogoslovsčkog fakulteta bilo je neophodno 60 000 dinara. V. Bakić, *O srpskom Univerzitetu*, Prosvetni glasnik, br.8/1899, str. 434.

¹⁹ U Glasniku SPC štampana je svečana beseda rektora bečkog univerziteta pod naslovom: „Položaj i značaj teološkog fakulteta“, Fr. M. Šnidler, Glasnik SPC, Beograd, 1906, str. 443-458.

²⁰ Radovan Kazimirović: *Bogoslovski fakultet srpskog univerziteta*, Štampanija „Merkur, Beograd, 1913. str. 32.

Odmah na početku svoje rasprave Kazimirović odbacuje tvrdnju da su za otvaranje Bogoslovske fakulteta bile neophodne „finansijske žrtve“.²¹ Iako eksplicite nigde ne navodi razloge svoje sumnje, Kazimirović je uveren da su „u pitanju bile stvari savršeno druge prirode.“²² Opravdanost njegovih pretpostavki potvrdio je i tadašnji ministar srpske prosvete Andra Nikolić, koji je rekao da „što se tiče osnivanja Bogoslovske fakulteta, nema teškoća u pogledu novčanih sredstava (kao u Medicinskom fakultetu) i s te strane mogli bismo ovaj fakultet i ranije ustanoviti.“²³ Pravi razlog, zbog čega je, po Kazimiroviću, odloženo osnivanje Teološkog fakulteta jeste u tome, što je ministarstvo smatralo da se Teološki fakultet mora osnovati u vidu samostalne *Duhovne akademije*, zato što na Teološkom fakultetu predavanja ne mogu biti potpuno slobodna²⁴.

Kasnije rasprave su pokazale da je dilema – *Teološki fakultet* ili *Duhovna Akademija*, predstavljala jednu od glavnih spornih tačaka ove polemike. Po svemu sudeći odgađanje otvaranja *Teološkog fakulteta* 1905. godine bilo je posledica nezadovoljstva Crkve ponudom Ministarstva prosvete da se umesto *Bogoslovske fakulteta* otvori *Duhovna Akademija*.

Odluku Ministarstva, koja, po Kazimirovićevom mišljenju, nije bila povoljna po Crkvu bilo je moguće promeniti samo ponovnim pokretanjem rasprave o *Teološkom fakultetu* u široj kulturnoj javnosti. Svojom raspravom Kazimirović je želeo da, s jedne strane „suzbije strah kod arhijereja“, jer je otpora prema Univerzitetu bilo i u samoj Crkvi, i s druge, da kod „profesora Univerziteta smanji uzdržanost prema Teološkom fakultetu“, zbog njihovog straha da će „pored autonomne univerzitetske vlasti uvođenjem neželjene crkvene vlasti“²⁵ biti sužena autonomija Univerziteta.

Odredivši tako glavne strateške ciljeve svog polemičkog spisa, Kazimirović, odmah na početku svoje rasprave, ističe, da se i protivnici Teološkog fakulteta slažu da je „hrišćanstvo pojava od velikog naučnog interesa i da se bez njegovog izučavanja ne da zamisliti

²¹ Ibid., str. 3.

²² Ibid., str. 3.

²³ Ibid., str. 4.

²⁴ Ibid., str. 4.

²⁵ Ibid., str. 4.

izučavanje evropske kulture“.²⁶ Međutim, za kritičare Teološkog fakulteta ostaje sporno: „Da li se savremena nauka može osloniti na dokaze konfesionalnih profesora Teološkog fakulteta?“²⁷ Naravno, postavljanjem ovog pitanja niko ne spori da i među teološkim radovima ima onih koji zadovoljavaju stroge naučne kriterijume. Međutim, tim pitanjem se ipak, na izvestan način sugerise, da u teološkim spisima „preovlađuje uski duh konfesionalizma“.²⁸ Po mišljenju ovih kritičara konfesionalizam se naročito oseća u ključnoj teološkoj disciplini – dogmatici. Stoga oni smatraju da je gotovo nemoguće izučavanje opšte hrišćanske dogmatike, pošto je hrišćanstvo podeljeno na: pravoslavne, katolike, protestante itd. Zaključak je, da „pripadnici različitih konfesija sa svoje konfesionalne tačke gledišta mogu biti u pravu, ali univerzitetska nauka ne može priznati izučavanje delova bez celine“.²⁹ Ovaj prigovor odnosi se i na druge teološke radove u ostalim teološkim disciplinama, pa stoga „otvaranje teološkog fakulteta pri univerzitetu ne odgovara potrebama modernog univerziteta koji se mora čuvati od konfesionalnih obeležja.“³⁰

Budući da ni protivnici Teološkog fakulteta ne negiraju važnost razmatranja teoloških problema, Kazimirović postavlja pitanje kome bi trebalo poveriti njihovo istraživanje? U tadašnjoj akademskoj javnosti, preovladavalo je uverenje da se svi teološki predmeti sem (liturgijskog i pastirskog bogoslovlja) mogu naučno ispitivati na Filozofskom fakultetu, jer se ti predmeti odnose ili na filozofsku ili na istorijsku, ili na filološku oblast. Stoga su zastupnici sekularnog pristupa u izučavanju teoloških problema predlagali otvaranje „religijsko-istorijskog“ odseka na Filozofskom fakultetu, koji bi, po svom naučnom rangu, bio na istom nivou sa ostalim osecima na Univerzitetu.³¹ Ovim predlogom, po Kazimiroviću, protivnici Teološkog fakulteta ističu da Univerzitet, kao naučna ustanova, mora biti „akonfesionalna, ali ne i antikonfesionalna.“³²

²⁶ Ibid., str. 5.

²⁷ Ibid., str. 5.

²⁸ Ibid., str. 5.

²⁹ Ibid., str. 5.

³⁰ Ibid., str. 5.

³¹ Ibid., str. 6.

³² Ibid., str. 6.

Međutim, ključni argument kojim je osporavano legitimno uključivanja Teološkog fakulteta u sastav Univerziteta predstavlja tvrdnja da bi time bila ugrožena autonomija Univerziteta – temeljni princip modernog evropskog univerziteta. Ograničavanje akademske slobode pokazalo bi se u načinu istraživanja. Dok se u svom naučnom radu nastavnici ostalih fakulteta ponašaju kao nepristrasne sudije, dotle bi profesori Teološkog fakulteta morali biti ubedeni zaštitnici svog veroučenja.³³ Do narušavanja autonomije univerziteta, došlo bi i zbog toga, što bi za profesore Teološkog fakulteta, duhovna vlast morala biti viša od univerzitetske. To su glavni razlozi zbog čega su predstavnici sekularnih fakulteta smatrali da Teološki fakultet ne bi mogao da odgovori zahtevima savremene univerzitetske nastave i da bi zbog toga predstavljao „neprirodnu izraslinu na univerzitetskom organizmu.“³⁴

Drugu grupu protivnika *Teološkog fakulteta* predstavljali su konzervativni klerici, koji su verovali da: „Univerzitet ne samo da ne predstavlja prirodno mesto za razvitak Teologije, već je za nju i Crkvu kao instituciju veoma opasan.“³⁵ Oni su glavnu opasnost, koja pretila Teološkom fakultetu u sastavu Univerziteta, videli u tome „što bi duh univerzitetskog učenja prodro i u bogoslovsku oblast i na taj način paralisao njegovu bitnu silu.“³⁶ Zanimljivo je primetiti da na opasnost od modernosti, iako iz potpuno drugih razloga, nisu upozoravali samo konzervativni klerici već i laički intelektualci. Strah od univerzitetskih sloboda predstavljao je, po Kazimiroviću, glavni razlog, što su se, među konzervativnim klericima nalazili najvatreniji pobornici *Duhovnih akademija* i protivnici *Teološkog fakulteta*.³⁷

Posle kritičkog izlaganja argumenata koje su zastupali protivnici *Teološkog fakulteta*, autor razmatra i nekoliko najvažnijih argumenata koje su isticali zastupnici ideje o osnivanju *Teološkog fakulteta* u sastavu *Univerziteta*.

³³ Ibid., str. 6.

³⁴ Ibid., str. 6.

³⁵ Ibid., str. 7.

³⁶ Ibid., str. 7.

³⁷ „Od samog osnivanja Pravoslavnog bogoslovske fakulteta u Beogradu pa, izgleda, sve do danas, bilo je na vrhovima SPC uticajnih faktora koji su više voleli Duhovnu akademiju starog ruskog tipa, nego fakultet u sastavu Univerziteta.“ Đ. Slipečević, *Istorija srpske pravoslavne crkve*, Beograd, 1991, str. 573-574.

Kazimirović se slaže s zagovornicima ove ideje da je neophodno prvo razjasniti problem konfesionalizma u nauci. U razjašnjavanju tog pitanja, on, međutim, polazi od dosta uopštenog stava, kojim pokušava da dokaže neodrživost teze da je savremena teološka nauka zbog svog konfesionalnog obeležja samim tim suprotstavljena nauci uopšte. Drugim rečima: Kazimirović smatra da je pogrešno identifikovati svetovni karakter nauke sa naučnim, kao što nije ispravno izjednačavanje konfesionalizma s nenaučnim shvatanjima. Po njegovom mišljenju, pitanje konfesionalizma moguće je rešiti tek kad se odredi pojam nauke. U razjašnjavanju ovog pitanja on polazi od teze da u našoj akademskoj javnosti dominiraju dva shvatanja nauke: „englesko koje vodi poreklo od Hjuma“ i nemačko „koje vodi poreklo od Kanta.“³⁸ Englesko poimanje nauke, Kazimirović karakteriše kao savesno i bespristrasno prikupljanje činjenica slično kao u policijskom protokolu. Glavni nedostatak ovakvog shvatanja nauke, autor vidi u tome što je ono prikladno samo za ispitivanje prirode, ali ne i za izučavanje društva.³⁹

Za razliku od engleskog, nemačko shvatanje nauke, prema kome Kazimirović pokazuje mnogo više naklonosti, sastoji se ne samo iz pretstava, koje dobijamo posredstvom naših čula, već i pomoću naše tvoračke duhovne moći – mišljenja. Međutim, pažljivija analiza pokazuje, da pravi razlog Kazimirovićevog favorizovanja nemačkog pojma nauke ne leži samo u epistemološkoj superiornosti koja karakteriše nemačku koncepciju nauku, već u njegovom uverenju da se u ovom pojmu nauke može naći „mesta i veri i ubeđenju.“⁴⁰ Stoga on sa žaljenjem konstatuje da kod nas ne vlada „nemačko, već englesko poimanje nauke, koje je poglavito zastupljeno u logici Dž. S. Mila.“⁴¹ Međutim, Kazimirovićev pokušaj, da pozivajući se na nemačko, odnosno kantovsko određenje nauke, teorijski utemelji svoje shvatanje teologije i vere potpuno je pogrešno. On gubi iz vida da je upravo Kant, već u *Kritici čistog uma*, napravio jasnu principijelnu razliku između vere i znanja⁴² i iz pojma nauke zajedno s tradicionalnom metafizikom isključio i teologiju. Po mišljenju V. Panenberga,

³⁸ Ibid., str. 9.

³⁹ Ibid., str. 9.

⁴⁰ Ibid., str. 11.

⁴¹ Ibid., str. 11.

⁴² Imanuel Kant, *Kritika čistog uma*, Beograd, 1976, str. 487-493.

jednog od najpoznatijih savremenih poznavalaca sistematske teologije, „Kantovu kritiku uma treba u celini, kao i u svim njenim delovima...posmatrati kao odbacivanje i zamenu teistički utemeljene metafizike prosvetiteljstva jednim antropocentričnim opisom iskustvene svesti.“ Stoga, po Panenbergu, „misao o Bogu više nije konstitutivna za ljudski svet, misao o bogu predstavlja još samo granični pojam teorijskog uma.“ Poznate Kantove reči, da je morao da potisne nauku da bi napravio mesta veri, treba, po Panenbergu, razumeti kao Kantov zahtev „za verom koja bi bila moralno utemeljena“.⁴³

Ovim svojim razmatranjima Kazimirović je želeo da kod protivnika Teološkog fakulteta otkloni strah da će otvaranjem ovog fakulteta Univerzitet izgubiti svoj „akonfesionalni karakter“.⁴⁴ Doduše, Kazimirović priznaje da je napr. u XVI i XVII veku život univerziteta bio u stagnaciji, upravo u vreme kada su se univerziteti delili prema svojoj konfesionalnoj pripadnosti.⁴⁵ Međutim, on je, ipak, uveren, da do ponovne konfesionalizacije univerziteta, ne može doći, „jer su vremena netolerancije davno prošla i da se ona zahvaljujući razvitku savremene demokratske države više ne mogu vratiti.“⁴⁶ Nedostatak autorove argumentacije, jeste u tome što ona počiva na problematičnoj pretpostavci da su se u Srbiji već učvrstile osnovne političke ustanove i demokratske tradicije modernog građanskog društva.

Svoje uverenje, da autonomija univerziteta neće biti narušena otvaranjem Teološkog fakulteta, Kazimirović pokušava da potkrepi ukazivanjem i na neke specifične karakteristike pravoslavlja. Stoga, on, kao jednu od ključnih karakteristika ističe da „nadzor nad religiozno bogoslovskom mišlju nije atribut pravoslavlja“.⁴⁷ Štaviše, po njemu, pravoslavlje ne samo da garantuju slobodu misli, već svoje učenje o čovekovoj slobodi „dopunjuje principom predavanja, tj. proveravanjem lične bogoslovske misli – kolektivnim glasom crkve“.⁴⁸

⁴³ Volfhart Paneneberg, *Teologija i filozofija*, Beograd, 2003, str. 144-145.

⁴⁴ *Ibid.*, str. 13.

⁴⁵ „Od 1450. do početka reformacije osnovano je na nemačkom zemljištu 6 novih universiteta, do 1702. bilo ih je 21 (10 protestantskih a 11 katoličkih), a u XVIII veku uz to dolazi još pola tuceta.“ Milivoje J. Popović, O univerzitetskom pitanju kod Nemaca, *Nastavnik*, sv. 11-12, novembar-decembar, 1904, str. 458.

⁴⁶ *Ibid.*, str. 13.

⁴⁷ *Ibid.*, str. 14.

⁴⁸ *Ibid.*, str. 15.

Svoje zalaganje da Teološki fakultet treba da bude u sastavu Univerziteta, Kazimirović je pokušao da opravda isticanjem ne samo na naučnog, već i vaspitnog značaja teologije, i ukazivanjem na tradiciju evropskih univerziteta koji u svom sastavu imaju teološke fakultete. Smisao autorovog pozivanja na tradiciju evropskih univerziteta jeste u staroj koncepciji univerziteta kao *alma mater* prema kojoj je univerzitet bez teološkog fakulteta nepotpun, ili kako on kaže: „Univerzitet, bez Teološkog fakulteta, ne bi bio *universita literarum*, tj. riznica znanja, hram nauke u potpunom smislu te reči.“⁴⁹ Svoje razmatranje Kazimirović zaključuje isticanjem tri glavna razloga zbog čega je neophodno otvaranje Teološkog fakulteta u sastavu univerziteta. To su: interesi samog univerziteta, interesi srpske prosvete, (koju po njegovom mišljenju čine interesi same crkve i bogoslovske nauke) i interesi države.⁵⁰ Sa ovakvim autorovim shvatanjem uloge i mesta Teološkog fakulteta u okviru Univerziteta i savremenog demokratskog društva, sasvim je jasno bilo bi ostvareno ono jedinstvo vere i znanja kakvom je crkva i na evropskom Istoku i na evropskom Zapadu oduvek težila. Međutim, to bi bilo upravo suprotno modernom sekularnom konceptu Humboltove ideje univerziteta, koji je, bez obzira na svoje različite savremene modifikacije, težio jednom drugačijem konceptu moderne univerzitetske nastave koji se ispoljava u jedinstvu obrazovanja i istraživanja i strogom razdvajanju sakralnog i sekularnog, a čemu je u svojim zamislima o ideji univerziteta težio i začajan deo moderne srpske naučne elite na prelomu XIX i XX veka.⁵¹

⁴⁹ Ibid., str. 18.

⁵⁰ Ibid., str. 17.

⁵¹ Razliku između srednjovekovnog univerziteta i moderne ideje univerziteta, koja se javlja krajem 18. i početkom 19. veka, u epohi nemačkog klasičnog idealizma, prvi put je izrazio Imanuel Kant novim tumačenjem tradicionalne podele na „više“ i „niže“ fakultete u svom spisu *Spor Teološkog i Filozofskog fakulteta (1798)*. Kantovo shvatanje razdeobe fakulteta predstavljalo je uputstvo za organizaciju savremenih univerziteta napose u Nemačkoj, zapravo za organizaciju univerzitetske nastave na univerzitetima. Kant je prihvatio staru podelu fakulteta na tri viša (teologija, pravo i medicina) i jedan niži (filozofski). Međutim, obrazlažući kriterijume podele fakulteta on je promenio samu arhitektoniku univerziteta: „Prema umu bi se dakle zacijelo našlo obično prihvaćeno rangiranje među višim fakultetima; naime prvo teološki, zatim pravni i napokon medicinski fakultet. Prema prirodnom instinktu naprotiv bio bi čovjeku liječnik najvažniji muž, jer mu ovaj produžuje njegov život, nakon toga ponajprije onaj koji je upućen u pravne stvari, koji mu obećaje da će

Izostanak osnivanja Teološkog fakulteta 1905. godine i spor, koji je izbio povodom toga, ne može se, u svom kasnijem toku, naročito u periodu posle Prvog svetskog rata, razumeti samo kao sukob oko ideje univerziteta, već se moraju imati u vidu i neke druge okolnosti, koje se tiču, pre svega, promene položaja Srpske Pravoslavne Crkve u novonastaloj jugoslovenskoj državi. Opšte je mesto u većini istorija SPC da je crkva u razvitku srpske države i društva imala izuzetnu važnost. Iako ova ocena nije sasvim netačna, ne sme se gubiti iz vida da su se značaj i uloga SPC u različitim istorijskim epohama menjali. To naročito važi za odnos crkve i države u našoj savremenoj istoriji, tačnije, u dva poslednja veka naše istorije. Modernizovanje srpske države i njenih institucija, (u čemu su veliki doprinos dali i predstavnici SPC, jer su ideje o modernizaciji srpske države, društva i kulture, jednim delom poteklo iz krugaova crkvene elite) posebno se odrazilo na njen odnos prema crkvi. Dok je u srednjovekovnoj Srbiji, kako piše jedan naš savremeni istoričar „crkva ... bila nerazdvojno združena sa državom i čak sa izvesnim tendencijama

sačuvati ono što je slučajno Njegovo, a tek bi se na kraju (gotovo samo kad dođe umiranje), iako se doduše radi o blaženstvu, tražio svećenik; jer i on nam, ma koliko i slavio sretno blaženstvo budućeg svijeta, ipak, budući da ništa od njega pred sobom ne vidi, čežljivo želi, da ga liječnik u ovoj dolini suza još uvijek neko vrijeme održi.“ *Ideja univerziteta* (I. Kant, F. Šeling, F. Niče, izabrao, B. Despot) Zagreb, 1991, str. 37. Na kopernikanski preokret, koji je izazvalo Kantovo shvatanje položaja pojedinih fakulteta na univerzitetu ukazuje u svom pregledu povijesti obrazovanja V. Bazala koji ističe da je „Uz male izmjene klasično sveučilište od kraja 18. stoljeća do danas imalo četiri fakulteta; filozofski, teološki, pravoslavni i medicinski. Filozofija se na mnogim sveučilištima brzo podjelila na humanističke nauke i na prirodoslovlje, a na drugima se to dogodilo tek sredinom 20. stoljeća. Teologija se održala na sveučilištima koja su zadržala stari životni nazor, a na drugima je ukinuta.“ V. Bazala, *Pregled povijesti znanosti*, Zagreb, 1980, str. 194. Nastojeći, posle Drugog svetskog rata, da rehabilituje Humboltovu ideju univerziteta, koja je u Nemačkoj bila ugrožena dolaskom nacista na vlast, sredinom prošlog veka, Karl Jaspers je posebnu pažnju posvetio genezi i ulozi filozofskog fakulteta u istoriji moderne evropske ideje univerziteta: „Filozofski fakultet ima izuzetan položaj. On prvobitno nije priprema za neki određeni poziv, nego je po svom smislu bio priprema škola za sve druge – više – fakultete. Taj položaj se promenio. Od pripremanja on je postao osnova. On sam za sebe obuhvata sve nauke.“ K. Jaspers, *Ideja univerziteta*, Beograd, 2003, str. 102. Richard Schwarz smatra da je: „Moderni univerzitet proizvod nemačke idealističke filozofije i građanskog doba.“ *Universtät und modernen Welt*, Berlin, 1962, s. 139.

prevlasti nad njom, u srpskoj državi XIX veka ona se potčinjava državi i služi joj.”⁵²

U okviru složenog i ambivalentnog procesa modernizacije srpske države i društva slabio je postepeno uticaj crkve na državu, ali i težnja crkve da modernizuje svoje školstvo i prilagođavajući se savremenim istorijskim okolnostima, zadrži svoj uticaj u svim područjima društvenog života.

Sve do kraja 19. veka, obrazovanje visokog sveštenstva SPC odvijalo se uglavnom na Ruskim Duhovnim Akademijama. Do izbijanja oktobarske revolucije⁵³ SPC mogla je donekle da zadovolji svoje potrebe za visokoobrazovanim kadrovima, koji su se školovali na ruskim Duhovnim Akademijama, pa je jedno vreme i ta okolnost korišćena kao argument kojim se pravdalo stalno odgađanje otvaranja Teološkog fakulteta. Međutim, kada su posle oktobarske revolucije u Rusiji ukinute sve Duhovne akademije osnivanje Teološkog fakulteta u Srbiji ponovo je postalo aktuelno.

Ipak, rešavanje ovog složenog pitanja, nije ni posle revolucionarnih promena u Rusiji išlo ni lako ni brzo, jer na njega nije uticao samo sukob oko koncepcije i problema ustrojstva savremenog univerziteta, već su na rešavanje ovog pitanja bitno uticale i promene, ne samo šireg evropskog, nego i užeg političkog i društvenog konteksta celog jugoslovenskog prostora, do kojih je došlo posle Prvog svetskog rata. Dok je, s jedne strane, dolazak ateističke vlasti u Rusiji uslovio da se u Srbiji počne ponovno ozbiljno razmišljati o što bržem osnivanju Teološkog fakulteta, dotle je, s druge strane stvaranje Kraljevine Jugoslavije predstavljalo u konfesionalnom smislu sasvim novi momenat o kome su prosvetne vlasti morale posebno da vode računa. O tome svedoči i činjenica, koja pokazuje, da je još u toku Prvog svetskog rata, usvajanjem Krfske deklaracije promenjen status SPC u društvu. Tom Deklaracijom tradicionalno povlašćeni položaj SPC kao državne crkve u Srbiji i Crnoj Gori, načelno je bio eliminisan. Dve godine kasnije Regent Aleksandar je u svojoj Proklamaciji naglasio ravnopravnost svih vera. Zbog promenjenog položaja SPC, sasvim je izvesno da je i projekat o otvaranju

⁵² Radmila Radić, *Srpska strana rata (zbornik)* Beograd, str. 267-304.

⁵³ Posle revolucionarnih promena u Rusiji i zatvranje Duhovnih Akademija srpski teolozi odlaze na školovanje u Englesku, Švajcarsku i Grčku. Pogl. R. Radić, *Obrazovanje sveštenstva SPC u 19. veku i u prvoj polovini 20. veka*, str. 118.

Teološkog fakulteta morao biti prilagođen novonastalim političkim okolnostima.

Dodatnu teškoću u rešavanju ovog problema predstavljala je i okolnost da je posle Prvog svetskog rata Beograd postao glavni grad prve jugoslovenske države, što je značilo da je tu svoju ulogu morao da pokaže ne samo karakterom svojih političkih već i kulturnih, obrazovnih i naučnih ustanova. O toj ulozi Beogradskog Univerziteta istoričar Ljubodrag Dimić u svojoj trotomnoj studiji o *Kulturnoj politici kraljevine Jugoslavije 1918-1941* piše: „...ideološki značaj Univerziteta bio je u tome što je kroz izgrađivanje jugoslovenske nacionalne kulture trebalo da vrši nacionalno obrazovnu i kulturnu misiju, razbija nekritički prihvaćene tuđinske kulturne uticaje i nacionalne kulturne posebnosti i doprinosi kulturnoj integraciji i izgradnji nacionalne svesti“.⁵⁴ Pored toga, Dimić ističe, da se plediralo da Univerzitet bude jugoslovenski i po svom profesorskom kadru, i stoga je nastojao da na svoje katedre, institute, seminare i zavode privuče što veći broj istaknutih naučnih radnika iz cele zemlje. Time je, verovalo se, Univerzitet na najbolji mogući način doprineo „malaksavanju duha partikularizma i ojačavanju jugoslovenske nacionalne svesti, i omogućavao porast poverenja u Beograd kao duhovni centar svih jugoslovena“⁵⁵. Obrazovni, kulturni i politički zahtevi koji su postavljeni pred beogradski Univerzitet u jednoj multikulturnoj i multikonfesionalnoj jugoslavenskoj zajednici reflektovali su se i u rešavanju statusa Teološkog fakulteta na beogradskom univerzitetu.

Neposredno posle ujedinjenja 1919. godine, Vlada Kraljevine Jugoslavije i ministar prosvete Ljubomir M. Davidović,⁵⁶ predložili su izmene u Zakonu o Univerzitetu kojima je bilo predviđeno osnivanje Teloškog fakulteta na Beogradskom univerzitetu. Treba napomenuti, da je Zakon o Univerzitetu iz 1905. godine takođe, predviđao osnivanje teološkog fakulteta, ali kao „zasebne Duhovne akademije, koja bi bila ustanovljena, naročitim zakonom“.⁵⁷ Međutim, prema

⁵⁴ Ljubodrag Dimić: *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, Beograd, 1997, knjiga druga, str. 341.

⁵⁵ Isto, str. 345.

⁵⁶ Ministar prosvete Ljubomir M. Davidović (1863-1940), „rodio se u svešteničkoj kući“. U *Spomenica Ljubomira M. Davidovića*, izdanje glavnog odbora Demokratske stranke, Beograd, bez godine izdanja, verovatno 1940?, str. 7.

⁵⁷ Zanimljivo je da se u aktuelnim diskusijama o „vraćanju“ Bogoslovske fakulteta na Univerzitet, član 4. Zakona o Univerzitetu iz 1906. godine, najčešće citira

predloženoj izmeni Zakona Teološki fakultet bi se izjednačio potpuno sa ostalim fakultetima.

Iako je Prvi svetski rata prekinuo rad novoosnovanog Beogradskog univerziteta, ipak i u tako kratkom periodu svoga rada, i pored nepovoljnih okolnosti, došlo je do značajnog uspona nauke u našoj sredini. Na tri fakulteta, koji su bili u sastavu tadašnjeg Univerziteta, svoju naučnu delatnost obavljalo je i nekoliko uglednih naučnika i profesora evropskog ranga. Njihovim zaslugama znatno su unapređene mnoge naučne discipline. U toj maloj ali značajnoj srpskoj naučnoj eliti jedno od najpoznatijih imena bilo je i ime filozofa i naučnika Branislava Petronijevića. Svojim naučnim otkrićima i filozofskim spisima on je dao pečat srpskoj nauci i kulturi u prvoj polovini XX veka. Obrazovan u Zapadnoj Evropi, težio je da u naše Univerzitetsko obrazovanje uvede najviše standarde evropskog savremenog sekularnog obrazovanja. To je, pre svega podrazumevalo punu slobodu naučnog istraživanja i jasno odvajanje znanja i vere.

Stoga nije nimalo slučajno, što je upravo Petronijević bio taj koji je, povodom predloga izmene Zakona o Univerzitetu i osnivanja Teološkog fakulteta pokrenuo polemiku u listu „Demokratija.“⁵⁸ Za Petronijevića nije bilo sporno da li je neophodno osnivanje Teološkog fakulteta, za njega je samo bio neprihvatljiv predlog izmene Zakona o Univerzitetu po kome se Teološki fakultet potpuno izjednačava sa drugim fakultetima na Univerzitetu. Suprotstavljajući se toj nameri predlagača, Petronijević je u svom članku naveo tri razloga zbog čega je predložene izmene smatrao „reakcionarnim i nesavremenim.“⁵⁹

U svom osporavanju predloga o izmeni Zakona o Univerzitetu Petronijević je pošao od temeljnog principa moderne evropske univerzitetske nastave koji glasi: „nastava je slobodna.“⁶⁰ Po njegovom mišljenju „ovaj zahtev je u potpunoj suprotnosti s načinom izvođenja nastave na Teološkom fakultetu gde nastava ne može biti

samo njegov prvi deo, u kome se govori o fakultetima koji čine univerzitet, ali se redovno izbegava citiranje drugog dela ovog člana u kome se precizno definiše osnivanje teološkog fakulteta kao Duhovne Akademije. U celini član 4. Zakona o Univerzitetu glasi: „Univerzitet ima pet fakulteta: bogoslovski, filozofski, pravnički, medicinski i tehnički.

⁵⁸ Dr Branislav Petronijević, *Teološki fakultet beogradskog univerziteta*, Demokratija, 22.6. 1919. str. 1.

⁵⁹ Ibid., str. 1.

⁶⁰ Ibid., str. 1.

slobodna, jer su sve teološke discipline, koje nisu čisto istoriske, zasnovane su na osnovnim dogmama Crkve, koje su utvrđene jednom za svagda.⁶¹ Imajući sve to u vidu Petronijević je u svom stavu bio izričit da: „Teološki fakultet ne može imati nikakve nastavne veze sa ostalim čisto svetovnim fakultetima.“⁶²

Ovaj svoj stav naš filozof je temeljio i na svom viđenju fundamentalne razlike koja, po njegovom mišljenju, postoji između moderne nauke i teologije. Po Petronijeviću, moderna nauka i racionalna misao priznaju samo dva izvora saznanja: iskustvo i mišljenje⁶³. Za razliku od nauke, „teološke dogme počivaju na jednom trećem izvoru, koji moderna racionalna misao ne prihvata: na otkrovenju kao direktnoj božanskoj inspiraciji osnivača religije.“⁶⁴ Petronijevićovo insistiranje na različitim izvorima saznanja, kao ključnim kriterijumima, koji ukazuju na bitnu razliku između nauke i teologije, ima dublje filozofske razloge. Naime, potpuno u duhu moderne evropske filozofske tradicije, i najpoznatiji srpski metafizičar, smatrao je teoriju saznanja najvažnijom filozofskom disciplinom za utemeljenje svog metafizičkog filozofskog sistema. U svojim *Osnovima teorije saznanja* Petronijević je izričito odvojio teologiju od metafizike, utvrdivši nasuprot Kantu, da pretpostavka božanstva nije nužan deo metafizike.⁶⁵

Sasvim savremen pristup u razumevanju odnosa teologije i nauke i njihovog mesta u obrazovanju i čovekovom životu, pokazuje se i u Petronijevićevom uočavanju sličnosti između nauke i teologije. Te sličnosti se, po njegovom mišljenju ogledaju u tome što se i nauka i teologija služe hipotezama. Međutim, Petronijević, odmah napominje, da i pored ovih sličnosti postoje i bitne razlike između naučnih i teoloških hipoteza. Te razlike potiču otuda što su teološke hipoteze zasnovane na otkrovenju, dok se poreklo naučnih hipoteza nalazi u ljudskom iskustvu i refleksiji. Međutim, suštinska razlika između naučnih i filozofskih hipoteza, po Petronijeviću, jeste u tome

⁶¹ Ibid., str. 1.

⁶² „U prosvetiteljskom duhu, on (Petronijević) ističe da je osnovna signatura filozofije uopšte, i u starom i u novom dobu, njena nezavisnost od religije.“ Zdravko Kučinar, *Petronijevićovo shvatanje novovekovne filozofije*, u zborniku *Uvođenje u filozofiju i naučno delo Branislava Petronijevića*, Beograd, 1999. str. 107.

⁶³ Ibid., str. 1.

⁶⁴ Ibid., str. 1.

⁶⁵ Petronijević, Branislav, *Osnovi teorije saznanja* Beograd, 1923, str. 134.

što je nauka uvek spremna da jedne hipoteze zameni drugima. Na osnovu ove karakteristike naučnih hipoteza Petronijević je izveo zaključak da je nauka progresivna. Nasuprot tome, teologija živi u uverenju da su njene dogme apsolutno istinite i ona je stoga, po Petronijeviću „stacionarna i reakcionarna.“⁶⁶ Stacionarnost teologije Petronijević shvata u Kantovom smislu, koji u svojoj raspravi o *Sporu fakulteta*, ističe da *Sveta knjiga* ne statuirá nikakvu promenu (smanjenje ili proširenje), već tvrdi da je zauvek zaključena.⁶⁷ Na osnovu svega toga, Petronijević zaključuje, da je nastava na Teološkom fakultetu, na kome se predaju čiste i principijelne nauke zasnovana „na bitno drugačijim osnovama, i stoga se ovaj fakultet ne može izjednačiti sa ostalim fakultetima“⁶⁸.

Pored principijelne razlike, koja postoji između nauke i teologije, zbog čega, po Petronijeviću, „život ove dve nauke nije moguć pod jednim krovom“, on je isto tako upozorio da ni način izbora nastavnika na Teološkom fakultetu nije primeren karakteru savremenog Univerziteta. Naime, za izbor nastavnika Teološkog fakulteta ne bi bio kompetentan univerzitetski Savet, već bi se izbor nastavnika morao poveriti isključivo članovima Teološkog fakulteta u sporazumu sa Arhijerejskim saborom čiji se pristanak mora tražiti pored potvrde nadležnog Ministarstva. S obzirom na sve to, Petronijević je smatrao, da bi „Teološki fakultet morao imati izuzetan položaj na Univerzitetu, ako bi se uopšte htelo da taj fakultet uđe u sastav Univerziteta.“⁶⁹

Petronijević se u svom članku osvrnuo i na tvrdnju da teološki fakulteti postoje i na stranim univerzitetima. Po njegovom mišljenju, ova tvrdnja je u izvesnom smislu za savremenu diskusiju o univerzitetu irelevantna, iz prostog razloga što se, kako on kaže, „teološki fakulteti u okviru zapadnih univerziteta održavaju samo po tradiciji i predstavljaju čist anahronizam.“⁷⁰

⁶⁶ Ibid., str. 1.

⁶⁷ Imanuel Kant, *Spor Filozofskog fakulteta s teološkim*, u zborniku, *Ideja univerziteta*, Zagreb, 1991, str. 50.

⁶⁸ Ibid., str. 1.

⁶⁹ Ibid., str. 1.

⁷⁰ Ibid., str. 1. Potvrdu Petronijevićeve teze možemo naći i kod istoričara obrazovanja V. Bazala koji kaže: „Teologija se održala na sveučilištima koja su zadržala stari životni nazor, a na drugima je ukinuta.“ V. Bazala, *Povijest obrazovanja*, Zagreb, str. 194.

Iako je bio sklon da podržava evropske uzore, kad je reč o odnosu prema radu, organizaciji nastave, visokim standardima i kriterijumima u vrednovanju rezultata naučnog rada i načina mišljenja, Petronijević je u ovom slučaju zauzeo kritički stav prema onom delu evropske duhovne tradicije, koji je bio sklon tradicionalizmu. Moglo bi se reći da se Petronijevićev način prihvatanja evropskih uzora u organizaciji nastave na Univerzitetu sastojao u kritičkom usvajanju onoga što je tu bogatu tradiciju činilo modernom i savremenom i odbacivanju svega onoga što u toj tradiciji nije bilo u skladu sa savremenim tokovima naučnog mišljenja i karakterom duhovnog života. U tome treba tražiti razloge zbog čega je Petronijević smatrao da Beogradski Univerzitet, kao „duhovno središte mlade jugoslovenske države nema potrebe da se povodi u svemu za slavnim evropskim uzorima“. Kao loš primer, nekritičkog ugledanja, na zapadne, konzervativne, katoličke univerzitete, on je naveo tadašnje Zagrebačko Sveučilište, gde su, po njegovom mišljenju „klerikalne tradicije bivše austrougarske monarhije i u XX veku bile još na snazi.“⁷¹

Rukovodeći se jednim svojim filozofskim načelom, prema kome filozofija ne treba da samo kritikuje i postavlja pitanja, već treba da daje i odgovore, on je na kraju svog razmatranja ponudio dva predloga za rešenje statusa Teološkog fakulteta na beogradskom univerzitetu, istovremeno upozoravajući na moguće posledice, do kojih bi moglo doći, kako u obrazovanju tako i u političkom životu zajednice, ako jedno od predloženih rešenja ne bude prihvaćeno.

Prvo rešenje, za koje se Petronijević lično zalagao, predstavlja njegov predlog, da se Teološki fakultet potpuno odvoji od Univerziteta i da se osnuje kao zasebna Duhovna Akademija. Drugo rešenje ovog problema, bilo bi osnivanje Teološkog fakulteta kao Duhovne Akademija u sastavu univerziteta, ali tako da mu se da izuzetan položaj.⁷²

Neprihvatanje jednog od ova dva rešenja imalo bi, po Petronijevićevom mišljenju, za posledicu pojavu modernizma u Crkvi, i klerikalizma u prosveti. U klerikalizmu Petronijević je video dvostruku opasnost. Klerikalizam, po njegovom mišljenju, s jedne strane predstavlja ozbiljnu prepreku u razvitku slobodnog i kritičkog naučnog mišljenja, a s druge strane klerikalizacija društvenog i poli-

⁷¹ Ibid., str. 1.

⁷² Ibid., str. 1.

tičkog života dovela bi u pitanje opstanak novoosnovane jugoslovenske države.⁷³ Stoga je svojom intelektualnom dužnošću smatrao obavezu da upozori na opasnosti koje prete od klerikalizacije obrazovanja. U malo povišenom i patetičnom tonu, što je neophodno da filozofi čine, povodom važnih društvenih pitanja, Petronijević izvršava svoj polemički tekst rečima koje i danas, iako u bitno izmenjenom društvenom i političkom kontekstu, imaju svoju neposrednu aktuelnost: „naša dosadašnja napredna i demokratska Srbija, bila je pošteđena klerikalizma i Narodno Predstavništvo nema pravo da mladu Jugoslaviju izlaže opasnosti, koju je Srbija znala izbeći. Mi se nadamo, da ono to neće učiniti“⁷⁴

Na Petronijevićev članak, prvi je reagovao telog Radovan Kazimirović, podsetivši tom prilikom, da je argumente za uključivanje Teološkog fakulteta u sastav Univerziteta izneo još 1913. godine u svojoj knjizi *Bogoslovski fakultet beogradskog univerziteta*. Argumente iz te knjige on će, s malim modifikacijama, ponoviti i u polemici s Petronijevićem. Po Kazimirovićevom mišljenju ideja o osnivanju Bogoslovske fakulteta i njegovo uključivanje u sastav Beogradskog Univerziteta „naišla je na veliko odobravanje kod svih onih, koji u Univerzitetu gledaju kulu svetilju, sa koje će se, kako on kaže, „naučni, filozofski i religijski zraci rasipati u najudaljenije krajeve naše široke Jugoslavije.“⁷⁵ Među protivnicima Teološkog fakulteta Kazimiroviću vidi samo filozofa B. Petronijevića. Međutim, on čak ni Petronijevićevo protivljenje ne smatra apsolutnim, jer se Petronijević samo suprotstavlja izjednačavanju Teološkog fakulteta sa ostalim fakultetima, ali ne i njegovom osnivanju. Osnovni razlog zbog čega se Petronijević protivi izjednačavanju Teološkog fakulteta sa ostalim fakultetima na Univerzitetu, autor vidi u Petronijevićevom pogrešnom uverenju da je „univerzitetaska nastava slobodna i progresivna, dok je, teologija stacionarna i reakcionarna.“⁷⁶

Nasuprot Petronijeviću, Kazimirović smatra da će bogoslovska nauka biti stacionarna i reakcionarna ako se bude predavala u Duhovnoj akademiji. Stoga on, za razliku od Petronijevića, veruje

⁷³ Ibid., str. 1.

⁷⁴ Ibid., str. 1.

⁷⁵ Kazimirović, Radovan, *Bogoslovski fakultet Beogradskog univerziteta*, Demokracija, četvrtak, 26. juna, 1919, str. 1.

⁷⁶ Ibid., str. 1.

da se bogoslovske nauke mogu razvijati kao i sve druge nauke samo na Univerzitetu, gde je nastava slobodna i progresivna. Kao potvrdu ispravnosti ovog svog stava Kazimirović ističe da su bogoslovske nauke bile stacionarne samo u XVI i XVII veku, dakle u vreme kada su one dominirale na Univerzitetu. Stoga se on nada da je doba netolerancije prošlo, i da se blagodareći savremenoj demokratiji ne može više vratiti.⁷⁷

Iz istih razloga Kazimirović smatra da je Petronijevićev strah od klerikalizma neopravdan, jer veruje da je „sa padom državnog apsolutizma, pao ... i apsolutizam Crkve.“⁷⁸ Štaviše, on očekuje da će upravo slobodna naučna ispitivanja koja omogućuje univerzitet-ska sredina dovesti do smanjenja stacionarnosti i reakcionarnosti teologije. Kazimirović prihvata Petronijevićevu distinkciju između nauke i teologije, ali naglašava da teologija ima svoj predmet i svoje metode ispitivanja koje ne može prisvojiti ni jedna druga nauka. Time je, autor, jasno stavio do znanja da izučavanje teologije nije moguće u okviru drugih naučnih disciplina ili institucija.

Nasuprot Petronijeviću, koji tvrdi da se Teološki fakulteti na Zapadu održavaju u sastavu Univerziteta kao deo tradicije – Kazimirović smatra da je njihovo postojanje skopčano s mnogo dubljim razlozima. Iako izričito ne govori koji su to dublji razlozi, iz konteksta se može razumeti, da je reč o shvatanju zapadnoevropske ideje univerziteta, prema kojoj, bez teološkog fakulteta univerzitet ne može biti potpun. Međutim, pojam potpunost univerziteta autor tumači na vrlo osoben način. U poštivanju tog principa kao konstitutivnog za identitet modernog evropskog Univerziteta on vidi dokaz da su univerziteti na Zapadu već odavno priznali ravnopravnost teoloških nauka. Krunski argument za svoju apologiju Teološkog fakulteta Kazimirović nalazi u činjenici da je slava mnogih evropskih univerziteta, kao na primer pariskog, počivala dugo vremena upravo na slavi teološkog fakulteta.⁷⁹

Petronijevićevo upozorenje da će Bogoslovski fakultet u crkvi izazvati modernizam Kazimirović je smatrao neopravdanim. Neosnovanost ovog prigovora Kazimirović vidi u tome što je Bogoslovski fakultet „tako uzvišena ustanova koja će pravoslavnoj

⁷⁷ Ibid., str. 1.

⁷⁸ Ibid., str. 1.

⁷⁹ Ibid., str. 1.

crkvi samo koristi doneti,“ a dokaze za to, po njegovom mišljenju, „pružaju zemlje gde su takvi fakulteti već uvedeni“.⁸⁰

Treći učesnik u ovoj polemici bio je profesor fiziologije Ivan Đaja, s čijim je člankom polemika o Teološkom fakultetu u listu *Demokratija* okončana. On je problemu osnivanja Teološkog fakulteta pristupio iz sasvim pragmatične perspektive. Učesnicima ove rasprave zamera što u sporu o osnivanju Teološkog fakulteta vode diskusija o pitanjima koja, po njegovom mišljenju, ne bi trebalo da budu predmet spora: suština dogmi, otkrovenja, odnosa vere i nauke itsl.⁸¹ Po njegovom mišljenju, u savremenoj nauci nije više sporno da i vera i nauka imaju svoje područje istraživanja i napominje da je „sva sreća da one kod nas nisu uhodile jedna drugu“.⁸² Međutim, po autorovom mišljenju, vremena su se promenila i „očigledno je da teologija hoće da ima svoje mesto na Univerzitetu.“⁸³ Stoga je za njega ključno pitanje na koji način je moguće institucionalno rešiti ovaj problem da bi se izbegli štetni sukobi i sporovi kako na samom Univerzitetu tako i u Crkvi.

Kao i Petronijević i Đaja se slaže da treba da imamo Teološki fakultet, ali treba videti koji su stvarni razlozi za to. On kritikuje učesnike polemike što se ne usuđuju da iznesu razloge koji bi bili u „teološkom duhu, već se navode razlozi koji to nisu.“⁸⁴

Prvi takav razlog koji autor pominje, i koji, po njemu, nije teološke prirode, predstavlja Kazimirovićeva tvrdnja da je „Univerzitet bez Teološkog fakulteta nepotpun.“⁸⁵ Neuverljivost ovog argumenta on vidi u tome što mnogi savremeni univerziteti u Francuskoj, Italiji, Španiji, Rusiji (carskoj) nemaju u svom sastavu Teološki fakultet. Stoga on ne želi da razmatra razloge zbog kojih se u pojedinim sredinama u sastavu nekih Univerziteta ne nalaze Teološki fakulteti. Iako se sa učesnicima polemike slaže da mnogi Univerziteti u Americi imaju u svom sastavu Teološki fakultet, on primećuje, da je takvih Univerziteta bilo i u bivšoj Austriji.

⁸⁰ Ibid., str. 1.

⁸¹ Đaja, Ivan, *Teologija i Univerzitet*, *Demokratija*, sreda 2. jula, Beograd, str. 1.

⁸² Ibid., str. 1.

⁸³ Ibid., str. 1.

⁸⁴ Ibid., str. 1.

⁸⁵ Ibid., str. 1.

Drugi razlog, koji, po Đajinom mišljenju, nije teološke prirode, predstavlja tvrdnja da Beograd mora imati pravoslavni fakultet, jer Zagreb ima katolički i Hrvati tobože nameravaju da osnuju i pravoslavni.⁸⁶ Međutim, zastupnici ove teze previđaju činjenica da su i u Zagrebu, kao i u Beogradu bila podeljena mišljenja o statusu Teološkog fakulteta na Univerzitetu. Štaviše neki učesnici Zagrebačke polemike smatrali su da se treba ugledati na Beograd, i da treba isključiti svaku teologiju sa Univerziteta.

Ni tvrdnju da se osnivanje Teološkog fakulteta treba podržati zato što je neophodno da „pravoslavni sveštenici moraju biti obrazovani“⁸⁷ Đaja ne smatra dovoljno ubedljivom, jer se postavlja pitanje „da li se obrazovanje pravoslavnih sveštenika može dobiti samo na fakultetu, a ne i na Duhovnoj akademiji?“

Na pitanje, zbog čega Teološki fakultet ne može da bude u sastavu univerziteta, Đaja odgovara: „zato što bi teologija na Univerzitetu bila pod lažnom firmom.“⁸⁸ Kao što vidimo Đajini stavovi u ovom sporu u mnogo čemu podudarali su se s Petronijevićevim. I on je, kao i Petronijević, smatrao da „ista firma“ ne može pokrivati stvari koje su sušta suprotnost i koje se međusobno poriču. Jaz između teologije i nauke je toliko veliki „da se s jedne katedre proglašavaju bez ikakvih dokaza apsolutnom istinom ono što se na drugim katedrama, na osnovu svih sredstava koje daje zdrav razum, otkriva neistinom.“⁸⁹ Iako, u akademski tolerantnom tonu, Đaja napominje, da mi možemo „imati više poverenja u otkrovenje nego u iskustvo i eksperiment i znaćemo da poštujemo različita ubeđenja, ali činjenica ostaje, da teologija počiva na sasvim različitoj osnovi od nauke, i da nikakvog razloga nema da bude pod istim krovom.“⁹⁰

Ako su razlike između nauka i teologije tako velike onda se nameće pitanje zbog čega pak teologija misli da mora biti pod okripljem Univerziteta? Đaja na ovo pitanje daje sledeći odgovor: „stoga što nije podobna da sama sebi pribaviti ugled koji je nauka stekla.“⁹¹ Očigledno je, da je pojava Humboltove ideje univerziteta u istoriji

⁸⁶ Ibid., str. 1.

⁸⁷ Ibid., str. 1.

⁸⁸ Ibid., str. 1.

⁸⁹ Ibid., str. 1.

⁹⁰ Ibid., str. 1.

⁹¹ Ibid., str. 1.

evropskih obrazovnih institucija krajem 18. i početkom 19. veka izvršila kopernikanski obrt u modernom evropskom obrazovanju. Veličina tog prekoreta u evropskim visokoškolskim obrazovnim institucijama vidi se u tome što su sve do kraja 18. veka tradicionalni evropski univerziteti bili poznati isključivo po teološkim fakultetima, a danas se teologiji osporava mesto na njima. Sve to govori o ogromnim promenama koje su se desile u shvatanju čoveka, društva i sveta. Intenzivan razvoj nauke u modernoj epohi srušio je staru sliku sveta koju je određivala teologija. Prešlo se, da parafraziramo poznatu Borkenauovu tezu, sa teološke na naučnu sliku sveta. U toj novoj slici teologija ne zauzima više počasno mesto.

Na kraju svog osvrta Đaja razmatra i neke moguće političke konsekvence do kojih bi moglo doći uključivanjem Teološkog fakulteta u sastav Beogradskog Univerziteta. On smatra da je sporna tvrdnja da oni koji su za uvođenje teologije na Univerzitet „rade u teološkom duhu.“⁹² Kao dokaz za ovu svoju tezu on ističe odsustvo sveobuhvatnog oduševljenja prema toj ideji u višim redovima pravoslavne crkve. Za razliku od Kazimirovića, koji u tome vidi konzervativizam crkvene elite, Đaja takav stav smatra „zdravim shvatanjem crkvenih interesa.“⁹³

Đaja skreće pažnju i na mišljenja „obaveštenih“ ljudi koji vele da je pitanje Teološkog fakulteta političko pitanje. On se odlučno suprotstavio takvim idejama, upozoravajući da „Univerzitet ne sme da posluži tako opasnim ogledima za političke ciljeve?“ Imajući u vidu činjenicu, da je Beogradski Univerzitet, posle Prvog svetskog rata preimenovan u „Univerzitet Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca“, Đaja je smatrao da bi „bilo pogrešno ako bi Univerzitet otvorio svoja vrata samo teologiji jedne vere. Jer ako bi tako učinio onda bi tek bio nepotpun.“⁹⁴ Iskreno dopunjavanje Beogradskog univerziteta teologijom značilo bi, po njegovom mišljenju, „ne samo otvaranje bogoslovske i katoličkog teološkog fakulteta, već u tom slučaju, ne bi mogao da se odbije ni zahtev o osnivanju šerijatskog fakulteta.“ Na kraju svog članka, Đaja, s dozom ironije ironično primećuje, da bi „osnivanjem svih tih Teoloških fakulteta srpski Univerzitet svojom potpunom prevazišao i američke univerzitete.“⁹⁵

⁹² Ibid., str. 1.

⁹³ Ibid., str. 1.

⁹⁴ Ibid., str. 1.

⁹⁵ Ibid., str. 1.

Literatura

- Bakić, Vojislav, (1899): *O srpskom univerzitetu*, Prosvetni glasnik, br. 8, str. 433-436.
- Belić, Aleksandar, (1919): *Univerzitet kao nacionalna ustanova*, Zagreb, str. 20.
- Bojović, Snežana, (1986): *Reforme Liceja i Velike škole i osnivanje univerziteta u Srbiji*, Istorijski glasnik, br. 1, str. 69-82.
- Borkenau, Franc, (1983) *Prelazak sa feudalne na građansku sliku sveta*, Beograd/Zagreb.
- Burkhart, Jakob, *Renesansa i Italiji*, Beograd, 1991.
- Dimić, Ljubodrag, (1997): *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1942, treći deo*, Stubovi kulture, Beograd.
- Eliot, T.S. (1995): *Ka definiciji kulture*, Niš, str. 139.
- Đaja, Ivan, (1919): *Teologija i Univerzitet*, Demokratija, sreda, 2. jula, Beograd, str. 1.
- Đurović, Arsen (2004): *Modernizacija obrazovanja u Kraljevini Srbiji 1905-1914*, Beograd, str. 808.
- Gavrilović, Bogdan, (1906: *Evolucije više nastave u Srbiji*, Beograd, str. 22.
- Gavrilović, Bogdan, (1911): *Civilizacija i nauka*, Beograd, str. 3-22.
- Gavrilović, Bogdan, (1912): *Socijalni zadatak univerziteta*, Beograd, str. 3-19.
- Gof, Le Žak, *Intelektualci u srednjem veku*, Beograd.
- Gof, Le Žak, (1997): *Za jedan drugi srednji vek – vreme, rad i kultura zapada*, Novi Sad, 171-235.
- Hobs, Tomas, *Levijatan*, Zagreb, 2004.
- Jaspers, Karl, (2003): *Ideja univerziteta*, Plato, Beograd.
- Jovanović, S., (1914): *Univerzitetsko pitanje*, Beograd, str. 5-13.
- Jovanović, S., (1921: *Otvaranje novih fakulteta na Beogradskom Univerzitetu*, Prosvetni glasnik, Beograd, str. 129-133.
- Kamuf, Pegi, (1999): *Univerzitet u dekonstrukciji ili podela književnosti*, prevela B. Arsić, Beograd, str. 406.
- Kazimirović, Radovan, (1913): *Bogoslovski fakultet srpskog uiverziteta*, Beograd, str. 3-32.
- Kazimirović, Radovan, (1919): *Bogoslovski fakultet Beogradskog univerziteta*, četvrtak 26. jun, Demokratija br. 49., Beograd, str. 1.
- Kazimirović, Radovan, (1920): *Nauka i demokratija* (Povodom otvaranja novih fakulteta: Bogoslovskog, poljoprivrednog i Medicinskog), Demokratija, Beograd, str. 1.
- Kurcijus, E.R., (1996): *Evropska književnost i latinski srednji vek*, Beograd.

- Leksis, V., (1904): *Pregled sadašnjeg uređenja nemačkih Univerziteta*, Prosvetni glasnik, Beograd, str. 553-569.
- Libera, Alan (2005): *Misliti u srednjem veku*, Beograd, str. 158-199.
- Milić, Vojin, (1986): *Sociologija saznanja*, Sarajevo.
- Paneneberg, Volfart, (2003): *Teologija i filozofija*, Plato, Beograd.
- Petronijević, Branislav, (1911): *Teološki fakultet beogradskog Univerziteta*, Demokratija, nedelja, 22. jun, Beograd, str. 1.
- Petronijević, Branislav, (1923): *Osnovi teorije saznanja*, Beograd.
- Popović, M. Atanasije, (1930): *Nepriistrasna kritika*, Beograd, str. 9-16.
- Popović, M.J., (1904): *O Univerzitetskom pitanju kod Nemaca*, Nastavnik, 11/12, novembar-decembar, knj. XV, str. 457-470.
- Rađanje moderne srpske kulture, (2006) zbornik radova, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, Beograd.
- Religijski dijalog – razumevanje kroz vekove*, (2003) zbornik, priredili M. Vukomanović i M. Vučinić, Beograd.
- Slijepčević, Đoko, (1991): *Istorija Srpske pravoslavne crkve*, Beograd.
- Šindler, F., (1906): *Položaj i značaj teološkog fakulteta*, Glasnik pravoslavne crkve, Beograd, str. 443-458.
- Ideja Univerziteta*, (1991), zbornik (I. Kant, F. Šeling, F. Niče), Zagreb, str. 250.
- Između autoritarizma i demokratije*, (2004), zbornik knj. II, Podgorica, Beograd, Zagreb.
- U odbranu Univerziteta*, (1997), zbornik radova (J. Habermas, R. Rorti, ...) Beogradski krug, br. 3-4/, str.
- Univerzitet Kralja Aleksandra I*, (1899), Prosvetni glasnik, juni, str. 341-343.
- Univerzitet u Beogradu 1838-1988*, (1988), Beograd, str.
- Universität un modernen Welt* (1962), Hrsg. Richard Schwarz, (A. Dempf, W. Flitner, K. Jaspers. T. Litt, E. Spranger...), Berlin.
- Univerzitet u Srbiji*, (1988), posebno izdanje NSPM, Beograd, str. 1-294.
- Vodič kroz filozofiju*, (2003), priredio Peter Kozlovski, Plato, Beograd.
- Zakon i uredbe*, (1906), Beograd.
- Obrazovanje kod Srba kroz vekove*, (2003), zbornik (M. Mitrović, R. Radić, i dr.), Beograd.

Marinko Lolić

THE FOUNDING OF THE UNIVERSITY OF BELGRADE AND
THE CONTROVERSY OVER THE FACULTY OF THEOLOGY
1905-1920

Summary

The paper presents and sheds light on a 1919 controversy unfolding in the periodical *Demokratija*. Its main protagonists were the notable Serbian philosopher Branislav Petronijević, theologian Radovan Kazimirović and physiologist Ivan Đaja, and it concerned the proposal to establish a Faculty of Theology in Belgrade. The debate reflects in fact the conflict among Serbian intellectuals over fundamental principles of the university. We believe this is a most important intellectual dispute taking place in our academic public in the early 20th century.

Although historical records indicate that the position of the Faculty of Theology within the future University was discussed as early as the 19th century, when the first ideas of founding a University in Serbia had been put forward, with discussions culminating on the occasion of the establishment of the first Serbian University in 1905, the questions raised then remained mainly unsolved and marked the one-century of the Belgrade University, the most prestigious Serbian institution of higher learning.

Turbulent changes in our society in the 1990s announced new searches and radical reevaluation of the condition of our higher education. The problem of the Faculty of Theology thus resurfaced within not just academic but also broader political and cultural public. Unfortunately, some participants in this debate, disregarding the complexity of the issue, have focused their attention on the communist period alone, when the Faculty of Theology was separated from the University. In this way they avoid facing the crucial problem of the contemporary Serbian society – the problem of building modern secular educational and political institutions.

Key words: controversy, philosophy, theology, university, education, modernization.